

Ankara Etnoğrafya Müzesi İnkılâp Şubesi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ORAL*

ÖZET

1925 yılında kurulan Ankara Etnoğrafya Müzesi, Türkiye’de müzecilik alanında önemli bir kültürel kuruluş olmanın yanı sıra Cumhuriyet inkılâplarının toplumsal yönüne verilen önemin de bir göstergesidir. Bu müze bünyesinde bir İnkılâp şubesi kurma çalışmaları Hamit Zübeyr Koşay tarafından başlatılmış, Hasan-Âli Yücel’in Maarif Vekilliği zamanında da devam etmiştir. Aşağı yukarı yirmi yıl süren bu çalışmalar çerçevesinde Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet döneminin görsel ve yazılı tarihsel belgeleri toplanmaya çalışılmıştır. Bu belgelerin başında Atatürk ile Onun önderliğindeki liderlerin eşyaları ile Kurtuluş ve Kuruluş dönemlerinin önemli olaylarına ilişkin tarihsel belgeler gelmektedir. Bu seksiyonun kuruluşu tamamlanamamış, fakat toplanan müzelik malzeme 1942’de DTCF bünyesinde kurulan Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivine ve Müzesi’ne aktararak teşhir edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara Etnoğrafya Müzesi, Hamit Zübeyr Koşay, Atatürk Müzesi

ABSTRACT

The Ankara Ethnographia Museum established in 1925, besides that it is the important cultural institution for being of museum in Turkey, it is also the reflection of the significance of the social side of the republican revolutions. In the body of this museum, the works for opening the Revolution branch was started by Hamit Zübeyr Koşay. During the minister of education of Hasan-Âli Yücel, it also lasted. It is completed the visual and written historical documents of Independence War and Republican period, these works lasted about 20 years. At the top of these documents, the pieces of Ataturk and the other leaders and the important historical documents about the Salvation and foundation period. This branch could not be completed however, being gathered materials are conveyed to the Institute of Turkish

* Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
(mustoral@akdeniz.edu.tr)

Historical Revolutionary Archive and Museum that founded in 1942 in the body of Language, History and Geography Faculty.

Key Words: *The Museum of Ankara Ethnography, Hamit Zübeyr Koşay, The Museum of Atatürk*

Batılıların “merak konusu nesnelere odası” (cabinets of curiosities) dedikleri müzeler, meraklı insanın, meraklı insan tipinin tarihsel gelişiminin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Rönesans’la birlikte Avrupa’da meraklı insan tipleri çoğalmış, 18. yüzyılla birlikte merak’tan araştırma’ya bir geçiş olmuştur¹. Bu sırada kurulan ilk şahsi müzeler, akademiler ile aynı zamanda kurulmaları hasebiyle, araştırma düşüncesinin tohumlarının atıldığı mekânlar olarak görülmektedir. Fakat bunlar daha çok söz-merkezli (logocentric) bir bilgi anlayışının yanı sıra sözler kadar şeyler’le de ilgilenmenin yaygınlaştığının açık bir kanıtı olarak da görülebilir². Bununla birlikte müzelerin yöntemli şekilde tasnif ve tanzim edilmesi daha yakın zamanlarda olmuştur. Merak edilesi şeylerin tasnif ve tanzim biçimi ise dönemin sosyo-kültürel zihniyetini yansıtır nitelikte ipuçları vermektedir.

Türkiye’de çağdaş anlamda müzecilik uzun bir geçmişe sahip değildir. Bu konudaki ilk çalışmaların Tanzimat döneminde başladığı ve Cumhuriyet döneminde ise modern bir şekil aldığı görülmektedir. Bu makalede, Cumhuriyet döneminin en önemli müzelerinden Ankara Etnografya Müzesi’nin kuruluşunu ve bu müze bünyesinde bir İnkılâp Şubesi oluşturulmasını irdelemeye, böylece, İnkılâp ideolojisinin popüler yönünü ve halka nasıl bir İnkılâp terbiyesi verilmeye çalışıldığını ortaya koymaya çalıştık.

*

Türkiye’de müzecilik, Batılı örneğine göre, uzun bir geçmişe sahip değildir. Bu anlamda bizde ilk müze, Tophane-i Âmire müşiri Ahmet Fethi Paşa tarafından, eski silâhların bir araya getirilmesiyle, İstanbul’da Aya İrini (Sainte Iréne) Kilisesi’nde Mecmua-i Esliha-ı Atika ve Mecmua-i Âsar-ı Atika adıyla 1846 yılında kurulmuştur. Mecmua-i Esliha-ı Atika, eski silâhların toplandığı bir müze halinde gelişim göstermiş ve buraya, daha sonra Müze-i Askerî ve Askerî Müze adları verilmiştir. Mecmua-i Âsar-ı Atika ise daha çok arkeolojik eserlerin toplandığı bir kısım olmuş ve daha sonra buraya, Müze-i Hümayun ve Arkeoloji Müzesi adları verilmiştir. Bizde müzeciliğin çağdaş anlamda gelişimi ise Alman bilgini Dr. Anton Détheir’in Müze-i Hümayun riyasetine atanmasıyla başlatılır. Détheir’dan

¹ Peter Burke, **Bilginin Toplumsal Tarihi**, çev. M. Tunçay, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2001, s.47.

² A.g.e., s.42.

sonra Müze-i Hümayun müdürlüğüne Osman Hamdi Bey'in gelmesiyle (1881), Osmanlı müzeciliği hızlı bir gelişim süreci içine girmiştir³. 1910 yılında kardeşi Osman Hamdi'nin yerine gelen Halil Ethem Eldem zamanındaki çalışmalarla, Türkiye'de müzecilik yaygınlaştırılmış ve aynı zamanda bu yöndeki çalışmalar, bilimsel bir hüviyet de kazanmıştır.

Osman Hamdi Bey zamanında bizde müzecilik bir tüzüğe de sahip olmuştur⁴. Halil Ethem zamanında ise Anadolu'da pek çok yerde kazılar yapılmış ve bulunan eserler müze salonlarına taşınarak teşhir edilmiştir. Ayrıca, şimdi Arkeoloji Müzesi denilen (önce Müze-i Hümayun) müzeye ilaveten Eski Şark Eserleri seksiyonu da kurulmuştur. Evkâf-ı İslâmiye Müzesi'nin kurulması ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Müze-i Hümayun şubelerinin açılması da Halil Ethem Eldem zamanında gerçekleşmiştir. Halil Ethem müzecilik çalışmalarının Cumhuriyet döneminde de aynı heyecanla devam etmesine öncülük etmiştir. Cumhuriyet döneminde ilk olarak Topkapı Sarayı'nın restore edilerek mevcut eşyası ile birlikte ziyarete açılmasına karar verilmiştir (1924). Daha sonra ise Evkâf-ı İslâmiye Müzesi, Vakıflardan alınarak, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi adıyla 1927'de yeniden düzenlenmiştir. Ankara'da bir Etnoğrafya Müzesi'nin kurulmasına da bu sıralarda karar verilmiştir⁵.

27 Eylül 1925'te dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Ankara'nın Namazgâh adı verilen mutena bir tepesinde veciz bir hitabesi ile temeli atılan Etnoğrafya Müzesi, bir devlet müzesi mahiyetinde tasarlanmıştır. Bu müzenin hemen yanı başında Türk Ocağı'nın da temelini atılması gayet anlamlıdır. Hamit Zübeyr Koşay müzenin ilk müdürü, Macar asıllı Türkolog Gyula Mészáros ise müşavir uzmanı idi. İlk hedef ise Millî Etnoğrafya Müzesi'ni kurmak ve bunu tedricen genişleterek komşu ülkelerin ve ilkel kavimlerin kültür eserlerini de içine alan bir Etnoloji Müzesi haline getirmektir⁶. İşte bu nedenle, Türkiye'de üniversite düzeyinde ilk dersi vermek şerefine nail olan Mészáros, müzenin müşavir uzmanı olmuştur. Koşay'ın 1931'de Eski Eserler ve Müzeler müdürlüğüne atanması üzerine Etnoğrafya Müzesi yönetimine sırasıyla Osman Ferit Sağlam ile Remzi Oğuz Arık getirmiştir.

Bir İnkılâp Müzesi kurulması da Etnoğrafya Müzesi'nin kuruluş çalışmaları sırasında gündeme gelmiştir. Bir inkılâp müzesi kurulması fikrini ilk gündeme getiren Mehmet Fuat Köprülü'dür⁷. Fuat Köprülü, 1926 yılında

³ Mehmet Önder, *Türkiye Müzeleri*, Ankara, Kültür Yayınları, 1999, s.11-13.

⁴ 23 Nisan 1906 tarihli bu tüzük'ün Latin harfli tam metni için bkz: *Âsar-ı Atika (Eski Eserler) Nizamnamesi*, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1966.

⁵ Önder, *Türkiye Müzeleri*, s.13-15.

⁶ Hâmit Zübeyr Koşay, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1974, s.84-85.

⁷ Ank. Üni. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Bundan sonra kısaca TİTE) Arşivi Belge Nu.24/138. Belgenin tamamı için EKLER kısmında bulunan **Ek 2**'ye bakınız.

26 Şubat-6 Mart tarihleri arasında yapılan Bakû Türkoloji Kongresi'ne katılmış ve bu sırada Sovyet Rusya'da incelemelerde bulunmuştu. Bu incelemeleri sırasında Köprülü, Bolşevik Devrimi'nin halka tanıtılması amacını güden devrim müzelerini ve bunların halk üzerindeki etkilerini görmüş ve bunun gelişmiş bir benzerinin Türkiye'de de kurulmasını ileri sürmüştür. Köprülü'ye göre bu müze, aynı zamanda Almanların Birinci Dünya Savaşı incelemelerini konu alan bir arşiv ve kütüphane oluşturmaları yönündeki çalışmaları da incelenerek, bilimsel ve popüler amaçları olan bir merkez olmalıdır⁸. Böylece bu müze, Türk Devrimi hakkında bir araştırma merkezi olabilirdi.

Bu makalesinde Fuat Köprülü, bir inkılâp müzesinin şöyle olmasını tasavvur ediyordu⁹: “Teşkil edilecek bir inkılâp müzesi, aynı zamanda ‘ilim’ nokta-i nazarından da büyük bir boşluğu dolduracaktır. İnkılâbımızın en eski mense’lerinden başlayarak bugüne kadar tarihimizin muhtelif safhaları hakkında ilmî usûllere göre te’sîs edilecek zengin bir kütüphane ve ‘arşiv’ sayesinde, inkılâp tarihi hakkında tedkîkâtta bulunmak isteyen müteabbî’lerin (araştırmacıların) çalışması imkânı da te’mîn edilmiş olacaktır. Almanlar Cihan Harbi hakkında tedkîkât-ı tarihiyede bulunmak maksadiyle muazzam bir kütüphane vücuda getirerek bu hususdaki bütün eserleri ve vesikaları bir yere toplamışlardı. İşte bizim inkılâp müzemizin kütüphanesi ve hazine-i evrak sayesinde de millî tarihimizin bu çok mühim devri hakkında tedkîkâtta bulunmağa başlanır; az zamanda mühim neşriyat vücade getirilebilir. Esasen, inkılâp müzesinin ‘terbiyevî’ vazifesini kuvvet ve muvaffakiyetle ifa edebilmesi için, mutlaka çok sağlam bir ‘ilmî esas’a istinad etmesi zarurîdir.”

Bu sıralarda, Maarif Vekâleti'nde devrim tarihi öğretimine özel önem veriliyordu. Maarif Vekili Mustafa Necati, 1927 yılı Maarif Vekâleti bütçesi hakkında TBMM'nde yaptığı açıklamada, “Türk gençliği mütereddit ve muntazam mesaisiyle âti için ümit-bahş bir hayat yaratacak kabiliyeti iktisap etmektedirler. İnkılâbın prensiplerine âşık bir nesil yaratmak gayemizdir”¹⁰ diyordu. Bununla eş-zamanlı olarak, Devrimin önderi Mustafa Kemal Atatürk, Devrim Tarihinin önemli kaynaklarından “Nutuk” adlı eserini bu sıralarda hazırlamaya başlamıştı. Bu eserinde Kemal Atatürk, “maksadım, inkılâbımızın incelenmesinde tarihe yardımcı olmaktır”¹¹ diyor ve Cumhuriyeti gençliğe emanet ediyordu. Atatürk'ün 1926'da anılarını yayınlayanlardan Mahmut Soydan ise 5 Ağustos 1927 tarihli “Hâkimiyet-i

⁸ Köprülü zade Mehmet Fuat, “İnkılâp Terbiyesi”, *Hayat*, Nu.II/.19 (16 Haziran 1927), s.41-42.

⁹ *A.g.m.*, s.42.

¹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Nisan 1927, s.4.

¹¹ Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1991, s.297.

Milliye” gazetesinde, “Bugün niçin biz Türk İnkılâbını yazamıyoruz?”¹² diye soruyordu.

Özetlersek, Türk Devrimi’nin halka doğru yönlendirilmesi ve halka İnkılâp terbiyesi verilmesi, 1927’de âdeta bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bunun için’se bir millî heyecan yaratmak ve buna başlıca vasıta olarak, gençler için dersler konulması, halk için de müzeler kurulması düşünülmüştür. Bu yönde ilk girişim 1925’te kurulan Ankara Hukuk Mektebi müfredatına “İhtilâller Tarihi” konulması ve Mahmut Esat Bozkurt tarafından verilen bu dersin 30 Ocak 1926 tarihinde öğretimine başlanmasıyla olmuştur.

İlk Maarif Vekili Rıza Nur zamanında hükümet programında millî ruhu canlandıracak ve arttıracak tarihî, edebî ve sosyal içerikli yapıtları konunun uzmanlarına yazdırmak ve ulusal nitelikli eski eserleri belirlemek ve korumak amaçlanmıştır. Bu amaçla, Maarif Vekâleti bünyesinde beş ana daire oluşturulmuştur. Bunlardan biri de Hars Dairesidir. Bu dairenin ilk Müdürü Kütahya milletvekili Besim Atalay’dır. Mübarek Galip zamanında (1921-1922) Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nin kuruluş çalışmaları başlatılmış, ayrıca müzeler ve tarihî eserler hakkında yeni bir yönetmelik hazırlanmış ve bu çerçevede genelgeler yayınlanmıştır. Temmuz 1923’te Ankara’da toplanan Heyet-i İlmiye, bir Milli Müze’nin yanı sıra Etnoğrafya Müzesi’nin kurulması kararı da almıştı. Ankara Etnoğrafya Müzesi, Mübarek Galip’ten sonra Hars Müdürü olan Hamit Zübeyr Koşay zamanında kurulmuştur.

Ankara Etnoğrafya Müzesi’nin temeli 25 Eylül 1925’te atılmış ve resmi açılışı 25 Mayıs 1928’de yapılmıştır. Bu müzenin kuruluşunda Budapeşte Etnoğrafya müzesi yöneticilerinden Türkolog J. Meszaros’a bir ön çalışma yaptırılmıştır. H.Z. Koşay ise 1917-1925 arasında Budapeşte’de “Pedagogium” adlı Öğretmen Akademisi’nin dil ve tarih bölümünde öğrenim görmüş, Budapeşte Üniversitesi Filoloji ve Türkoloji Enstitüsü’nde doktora yapmış ve Almanya Devlet Kütüphanesi ile Berlin Müzelerinde incelemelerde bulunmuştur. Koşay’ın Etnoğrafya Müzesi’nin kuruluşu sırasında bu müze bünyesinde bir inkılâp şubesi oluşturma çalışmalarında bu formasyonunun belirgin etkileri olmuştur.¹³

İnkılâp Müzesi’nin kuruluşu, Hamit Zübeyr Koşay’ın 1927’de Etnoğrafya Müzesi müdürlüğüne atanmasından sonra gündeme gelmiştir. Hamit Zübeyr’in Maarif Vekâleti nezdinde sözkonusu müzenin kuruluşuyla

¹² “Bir Hâtıra: Büyük Gazimizin Eski Bir Not Defterine Dair”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Ağustos 1927.

¹³ Hamit Zübeyr Koşay (1898-1984), geniş kültürlü ve geniş görüşlü bir kültür ve bilim insanıdır. Koşay’ın bu ilgisi etnografyadan folklor, arkeolojiden filolojiye uzanan geniş bir yelpaze şeklindedir. Daha geniş bilgi için bkz: **Hamit Zübeyr’in Hatırasına Armağan**, Ankara, 1983.

ilgili yaptığı girişim olumlu karşılanmış ve Temmuz 1927'de kendisine gerekli yetki verilmiştir¹⁴. Maarif Vekili Mustafa Necati, H. Zübeyr'in Etnoğrafya Müzesi bünyesinde bir inkılâp şubesi oluşturması çalışmalarında güçlüklerle karşılaşmaması için gerekli makamlara yazılar göndermiştir¹⁵. M. Necati, inkılâp şubesinin, "halka Cumhuriyet terbiyesi verilmek ve mesud inkılâbın büyüklüğünü ahlâfa tanıtmak" amacıyla kurulacağını açıklamıştır. M. Necati, Etnoğrafya Müzesi'ne bağlı olarak açılmasına karar verilen İnkılâp şubesinin kurulmasına yardımcı olmaları için bütün bakanlıklara ve Genelkurmay Başkanlığı'na katkıda bulunmaları talebinde bulunmuştur¹⁶.

Maarif Vekili, resmi kuruluşların yanısıra Türk Ocakları, Muallimler Birliği, Hilâl-i Ahmer gibi derneklere de başvurmuş ve Maarif Eminlerine de bu çalışmalara katkılarda bulunmaları için yönergeler göndermiştir. Müzenin oluşturulmasında aranan katkıların "Millî Mücadele ve Türk İnkılâbı ile alâkadar her nevi âsâr ve hâtıralar" olması isteniyordu¹⁷.

Maarif Vekâleti, bu girişimden bir sonuç alamayınca, müzede toplanacak eserlere ilişkin bir rehber hazırlamış ve bundan bin adet bastırarak ilgili kuruluşlara göndermiştir. Dokuz maddeden oluşan bu kılavuzda, Kurtuluş Savaşı ve Devrimler dönemine ilişkin her türlü görsel ve yazılı belgelerin ve özellikle Atatürk'e ilişkin olanların toplanmasının ve sergilenmesinin önemine işaret ediliyordu¹⁸. Bu girişimlerden önemli bir sonuç alınmadığı gibi, Etnoğrafya Müzesi'nin kuruluşu da zamanında tamamlanamamıştır. Atatürk, Mayıs 1928'de Afgan Kralı'nın Türkiye'yi ziyareti sırasında Etnoğrafya Müzesi'nin açılışını erken tarihte gerçekleştirmiştir¹⁹. Belki bu Türk Devrimi'ni bir Doğulu lidere sergilemek, böylece onun eserleriyle yabancı konuğu etkilemek düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Bu da gösteriyor ki, Atatürk, Etnoğrafya Müzesi'nin kuruluşuna özel önem vermiştir. Etnoğrafya Müzesi, bu nedenle 25 Mayıs 1928'de Amanullah Han ile Atatürk'ün ilk ziyaretleriyle açılmıştır. Yine de, müzenin halkın ziyaretine açılışı 18 Temmuz 1930'da olmuştur²⁰. Bununla birlikte, Etnoğrafya Müzesi, inkılâp şubesi oluşturulmadan açılmıştır. Bu nedenle, ayrı bir varlık halinde bir inkılâp müzesi kurulması gündeme gelmiştir. Bu çalışmalar neticesinde, Mütareke döneminde Atatürk'ün İstanbul'da ikâmet ettiği Şişli'deki Halâskâr Gazi caddesindeki üç katlı konutun İnkılâp Müzesi haline getirilmesi çalışmaları başlatılmıştır (1929). Bu müstakbel müzede,

¹⁴ TİTE Arşivi Belge Nu. 24/138.

¹⁵ TİTE Arşivi Belge Nu. 24/148.

¹⁶ TİTE Arşivi Belge Nu. 24/127.

¹⁷ TİTE Arşivi Belge Nu. 24/146.

¹⁸ TİTE Arşivi Belge Nu. 24/138.

¹⁹ Ferruh Gerçek, **Türk Müzeciliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s.

²⁰ Gerçek, **Türk Müzeciliği**, s.400-401.

Türkiye'nin modernleşme sürecine, özellikle Kemal Atatürk dönemine ilişkin görsel ve yazılı belgelerin toplanması tasarlanmıştır.

14 Şubat 1928 tarihi itibarıyla Etnoğrafya Müzesi İnkılâp şubesinde toplanabilen tarihî eşya ve malzemelerin en dikkate değer olanları şunlardır: Atatürk'ün mükemmel bir resminin müzeye konulması için Tayyare Cemiyeti'nin hazırlık çalışması, Vaynseg fotoğrafhanesinin üç bin lira değerinde bir koleksiyon hediye etme vaadinde bulunması ve bunlardan bazılarını müzeye göndermesi, Feyosi fotoğrafhanesinin Osmanlı Sarayı personelinin ve hanedanının resimlerini göndermesi, Etnoğrafya Müzesi için tekkelerden toplanan eşyalar. Bu eşyalar, Hamit Zübeyr'e göre, "muzaffer Türk İnkılâbı'nın en mühim vesâikini teşkîl eder"²¹.

Ankara'da Etnoğrafya Müzesi bünyesinde kurulmasına çalışılan İnkılâp Müzesi'nde ise Mütareke ve Kurtuluş Savaşı dönemleri ile devrimlere ilişkin tarihî eşyaların toplanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu eşyalar içinde ise Atatürk'e ait eşyalara özel bir önem verildiği anlaşılmaktadır. Atatürk'ün yanında ise İsmet Paşa ile Fevzi Çakmak'ın resim ve eşyalarının toplanması tasarlanmış, fakat bunlar ikincil düzeyde kalmıştır. Asıl olan Atatürk'tür anlaşılan. Kurtuluş Savaşı'nın komutanları arasındaki siyasî kavgaların bu müzenin tanzimi üzerinde etkilerde bulunduğu görülmektedir²². Kâzım Karabekir, Rauf Orbay gibi siyasal alana atılan şahsiyetlere Türkiye Cumhuriyeti Tarihi literatüründe yer verilmemesi, yeni bir döneme girildiğinin göstergesidir. Bundan sonra, bu müze örneğinde de görüldüğü gibi, bir resmi tarih anlayışı ile birlikte bir resmi ideolojinin oluşumu hızlanmıştır. Gerçek anlamda Atatürk kültürünün oluşmaya başlamasının da bu sıralarda olduğu anlaşılmaktadır.

Atatürk kültürünün ne zaman oluştuğu konusunda kesin bir tarih vermenin olanaksız olmakla birlikte 1930'lu yıllara girerken oluştuğunu belirten Prof. Taner Timur'a göre, "Atatürk kültürü, iki yüz yıldır Batı hegemonyası karşısında ezilmiş, kendine güvenini kaybetmiş, kompleksli bir aydın kitesinin bir 'ulusal kahraman' özlemine yanıt vermiştir."; ancak bu kültürün bu kadar uzun sürmüş olması şaşılabilir bir konudur²³. Bu kültür, her devrim gibi Türk Devrimi'nde de, devrimi, karşı devrimci sınıfa karşı korumaya yönelik yasaların çıkarılıp otoriter şekilde uygulandığı bir atmosfer içinde oluşturulmuştur. Dolayısıyla, Atatürk'ün karizmatik şahsının bir kültür haline getirilmesi anlaşılabilir bir durumdur²⁴.

²¹ TİTE Arşivi Belge Nu.24/138.

²² Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesi, **Etnoğrafya Müzesi İnkılâp Şubesine Kabul Olunacak Asâra Dair**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928, 4 s. Belgenin tam metni için makalenin sonundaki EKLER kısmında bulunan **Ek 1**'e bakınız.

²³ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s.319.

²⁴ A.g.e., s.318.

Etnoğrafya Müzesi'nin açılmasından bir süre sonra modernleşme tarihine ilişkin başka bir müzenin açılması gündeme gelmiştir. Atatürk döneminden önceki modernleşme sürecine ilişkin belgelerin eski Bayezit Medresesi'ne taşınması ve orada bir Halk Müzesi ve Kütüphanesi kurulmasına karar verilmiştir (1929). Bu ikinci girişim için İstanbul Belediye başkanı Muhittin Üstündağ başkanlığında Halil Ethem Eldem, Mehmet Fuat Köprülü, Ahmet Süheyl Ünver, Hayrettin Nedim ile Osman Nuri Ergin'den oluşan bir komisyon kurulmuştur. Selim Nüzhet Gerçek, bu iki müzenin sosyal işlevlerini şöyle açıklamaktadır²⁵: "Halk müzesinde mazi, İnkılâp müzesinde hal (bugün) ve istikbal (gelecek) yaşayacak ve gelecek nesil bu suretle mazi ile istikbal arasındaki farkı maddî delillerle görecektir. Binaenaleyh, bu müzeler Türk harsı, Türk tarihi ve Türk san'atları için büyük birer hazine sayılır."

Uzun bir hazırlık çalışmasından sonra Halk Müzesi ve Kütüphanesi, 1939'da Belediye Müzesi ve Kütüphanesi adıyla hizmete açılmıştır. Belediye Müzesi ve Kütüphanesi'nin devamlı büyümesi nedeniyle müze, eski Beyazıt Medresesi binasından ayrılmış, bir süre sonra kütüphane de bulunduğu binaya sığmayınca yeni bir binaya taşınmış ve orada Atatürk Kitaplığı adıyla hizmet vermeye devam etmiştir²⁶. İnkılâp Müzesi ise Üniversite Reformu sırasında Türk İnkılâbı Enstitüsü kurma çalışmaları sırasında yeniden gündeme gelmiştir. Daha önce, 1924'te Atatürk'ün Erzurum milletvekili Tahsin Uzer tarafından satın alınan Atatürk'ün Şişli'de ikamet ettiği konutu, İstanbul Belediyesi tarafından 1928'de satın alınmış ve Atatürk'le ilgili tarihî nitelikli eşya, belge ve hâtıralar bu binada toplanmaya başlamıştır²⁷.

Atatürk, Şişli'deki evine, İstanbul'a geldikten (13 Kasım 1918) bir müddet sonra taşınmış (16 Aralık 1918), bu müddet zarfında yine Şişli'de Fansaların evinde konuk olarak kalmıştır. Bu arada Şişli'de Perapalas otelinde bir daire de kiralamıştı. Atatürk, Perapalas otelindeki dairesini daha çok yabancı çevrelerle temas ve görüşmeler için kullanırken, Şişli'deki evini ülkenin kurtuluş çarelerinin araştırıldığı bir karargâh olarak kullanmıştır. Bunu çalışma arkadaşları şöyle anlatır²⁸: "Bu ev, İstanbul'dan ayrılıncaya kadar Mustafa Kemal'in çalışmalarına ve Millî Mücadele için hazırlıklarına bir merkez olmuştu. Mustafa Kemal kendisine güvendiği arkadaşlarıyla

²⁵ "İnkılâp ve Halk Müzeleri", *Almanak 1933*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933, s.154-165.

²⁶ Havva Koç, "Atatürk Kitaplığı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, der. Semavi Eyice ve diğ., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.385.

²⁷ Mütareke döneminde Atatürk'ün İstanbul'daki hayatı ve faaliyetleri için şu esere bkz: Sadi Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1889-16 Mayıs 1919)*, 2. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998.

²⁸ Salih Omurtak ve diğ., "Atatürk", *İslâm Ansiklopedisi*, 10. Cüz, 4. Baskı, İstanbul, Millî Eğitim Yayınları, 1970, s.731-732.

burada toplanıyor, ilerisi için karalar alıyor, tedbirler düşünüyor, aydınlatılması için insanlara inan ve kurtuluş ufukları açıyordu.”

Ankara Etnoğrafya Müzesi ise bir süre için (1938-1953) Atatürk'ün naaşının bulunduğu bir mekân olması yönünden oldukça anlamlıdır. Devrim açısından buranın önemi ise bir “millî müze” olarak kurulmak istenmesidir. Bu millî müze, Anadolu'dan derlenen Türk sanat eserleri ile etnografik malzemenin toplandığı bir merkez işlevi görüyordu²⁹.

Dönemin Maarif Vekili Reşit Galip, 1932'de Türk İnkılâbı Enstitüsü kurulmasına ilişkin bir tasarı hazırlamış ve enstitünün önemli organları arasında bir Türk İnkılâbı Müzesi ve Türk İnkılâbı Kütüphanesi oluşturulması gerektiğini ifade etmiş, bu tasarısını üniversite reformunun gerçekleştiği sıralarda da tekrarlamıştı³⁰. Fakat daha sonra Reşit Galip, bir süre sonra bakanlıktan ayrılması nedeniyle bu tasarılarını gerçekleştirememiştir. Bununla birlikte, Etnoğrafya Müzesi İnkılâp Şubesi'ni kurma çalışmaları, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde kurulan ve 15 Nisan 1942'de resmi açılışı yapılan Türk İnkılâbı Enstitüsü'nden ayrı olarak devam etmiştir. Şişli'deki Atatürk Evi'ndeki çalışmalar ise olumlu şekilde sonuçlanmış, Atatürk İnkılâbı Müzesi adıyla 15 Haziran 1942'de ziyarete açılmıştır. Bu müze, Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yıldönümü yaklaşırken, aslına uygun olarak yeniden onarılmış ve 19 Mayıs 1981'de Atatürk Müzesi adıyla yeniden açılmıştır³¹.

Etnoğrafya Müzesi bünyesinde bir İnkılâp Şubesi oluşturma çalışmaları ise 1940'lı yıllarda devam ediyordu. Bu çalışmalar, yukarıda kısaca özetini verdiğimiz 1927 tarihli tüzük çerçevesinde yürütülüyordu. Burada toplanacak müzelik malzeme ve eşyalara ilişkin hazırlanan “Etnoğrafya Müzesi İnkılâp Şubesine Kabul Olunacak Asara Dair” başlıklı kısa ve özlü bir tüzükte, bunların, “halka cumhuriyet terbiyesi verecek surette” teşhir olunması planlanmıştır. Burada teşhir olunacak eşyanın cins ve türü şu şekilde tespit edilmiştir³²: Atatürk'ün Millî Mücadele esnasında kullandığı eşyaları ile el yazısıyla yazılı telgraf, nutuk ve anıları, filme alına tasvirleri ve tarihî fotoğrafları; İsmet İnönü, Fevzi Çakmak ve sair Millî Mücadele ve İnkılâp erkânının kullanmış oldukları tarihî eşya ve fotoğrafları; Millî Mücadele öncesindeki olaylar ve hazırlık devriyle ilgili tarihî eşya ve belgeler; Müdafaa-i Hukuk heyetleriyle bunların harekete getirdikleri kitlelere ilişkin resimler; Müdafaa-i Hukuk nizamnameleri ve bunlar tarafından yapılan yardımlara ilişkin belgeler; Millî Mücadeleye ilk iştirak edenlerden İzmir havalisi ile milislerin kullandığı silâh ve kıyafet gibi

²⁹ Önder, *Türkiye Müzeleri*, s.51-53.

³⁰ Ahmet Şevket Elman, *Dr.Reşit Galip (1892-1934)*, Ankara, Yeni Matbaa, 1953, s.160, 165.

³¹ İstanbul, “Atatürk Müzesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, der. Semavi Eyice ve diğ., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.387.

³² *TİTE Arşivi* Belge Nu. 24/147.

eşyalar ve bunların resimleri; Birinci TBMM'ye ilişkin resimlerle verdikleri önemli kararlar vd.

*

Bugünkü Ankara Etnoğrafya Müzesi bünyesinde bir İnkılâp şubesi bulunmamaktadır. Buradaki İnkılâp şubesinde toplanmak istenen tarihî eşyalar ve müzelik malzeme, DTCF Fakültesi bünyesinde 1942'de kurulan Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü bünyesindeki Devrim Tarihi Müzesi'ne taşınmıştır. İstanbul'daki çalışmalar ise olumlu şekilde sonuçlanmıştır. Ancak, gerek Ankara'daki Devrim Tarihi Müzesi'nin içinden çıktığı Ankara Etnoğrafya Müzesi, gerekse İstanbul'daki Şişli Atatürk Müzesi, yakınçağ Türkiye Tarihi araştırmaları için mütevazı bir merkez bile olamamışlardır. Doğal olarak bu ortamda Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Mustafa Kemal Atatürk konusundaki çalışmaların da çağdaş bilimsel düzeyde olmasını beklemenin biraz fazla iyimserlik olacağını düşünüyorum. Çünkü bu konularda çalışmak çağdaş bir araştırma merkezine sahip olmakla mümkündür. Bu ise öncelikle yakınçağ Türkiye Tarihi araştırmaları için merkezi bir arşivin olmasını gerektirir.

Sonuç olarak, bizim de Fransızların National Bibliotek, İngilizlerin British Museum'u gibi modern bir araştırma merkezimiz olmalıdır. Bunun temelleri Cumhuriyetin temellerinin atıldığı Atatürk döneminde atıldığı, fakat istenen sonucun da tam olarak alınamamış olduğu görülmektedir. Bugün Kurtuluş ve Cumhuriyet dönemlerine ilişkin bir çok müze bulunmakla birlikte, çağdaş ölçütlerde modern bir Türkiye araştırmaları merkezine şiddetle ihtiyacımız vardır. Bunun için, Kurtuluş ve Cumhuriyet dönemlerine ilişkin bütün müze ve arşivlerin bir merkezde toplanması ve bu merkezin bir süreli yayınının çıkarılması gerekmektedir.

EKLER

Ek 1: Etnoğrafya Müzesi İnkılâp Şubesi'ne Kabul Olunacak Âsâra Dair

1. Mücadele-i Milliye ve mes'ud-ı inkılâbiyeye müteallik vesâik ve eşya zâyi'e uğramadan ve hâtıralar unutulmadan Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde cem' ve halka Cumhuriyet terbiyesi verecek surette teşhir olunacaktır.

2. İnkılâb Müzesi teşkil edebilmek için müessesât-ı âliyye ile Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi ve Hilâl-i Ahmer riyaseti, Türk Ocakları, Muallimler Birliği gibi teşkilâtın ve umumiyetle Mücadele-i Milliye ve İnkılâbı başaran neslin lütfen ihda' (hediye) edeceği eserlere iftikar eder (çok ihtiyaç duymaktadır).

3. Teşhîr olunacak eşyanın cins ve nev'i zirdekilerdir.

a) Büyük kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin Millî Mücadele esnasında kullandıkları eşya ve el yazılarıyla muharrer telgraflarıyla nutuk ve hâtıraları, filme alınan tasvîrleri, tarihî fotoğrafları.

b) İsmet ve Fevzi Paşa hazretleriyle sair Millî Mücadele ve İnkılâb erkânının kullanmış oldukları tarihî eşya ve fotoğrafları.

c) Millî Mücadele'ye takaddüm eden (-den önceki) hadisât (olaylar) ve hazırlık devriyle alâkadâr tarihî vesâik ve eşya (Mondros mütarekesi, İstanbul'un Düvel-i İtilâfiye=İtilâf Devletleri tarafından işgali ve Erzurum içtima'ı ve Sivas kongresi ve Sarayın sefahati ve Saray hükümeti erkânı).

4. Millî Mücadele veyahud İstiklâl Harbi devresi.

a. Müdafaa-i Hukuk heyetleriyle bunların harekete getirdikleri cemm-i gafırlara (büyük kitleler) aid resim, Müdafaa-i Hukuk nizamnâmeleri, Müdafaa-i Hukuklarca yapılan mu'avenetler (yardımlar).

b. Mücadele-i Milliye'ye ilk iştirak edenlerden İzmir havalisi milislerinin kullandığı esliha (silâhlar) ve kıyafet gibi eşya ile bunların resimleri ve isimleri.

c. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne aid resimlerle verdikleri metîn kararlar.

d. Memleket Harbi esnasında halk ve efrâd ve zabitân ve ümerâdan tecellî eden (görünen) büyüklükler, misalsiz fedakârlıklara müte'allik (ilişkin) menkıbe ve destan ve mektuplarla muhtıralar, cephaneye taşıyan ihtiyar, kadın ve çocukların resimleri.

e. İstiklâl Harbi vesaiti: Mu'adil tüfekler, mu'adil top mermileri, Düvel-i İtilâfiye (İtilâf Devletleri) tarafından kamaları alınan topların ağaç

veya demirden yapılmış kamaları, Sakarya Harbi esnasında ve ona takaddüm eden devirde demir parçalarından alelacele yapılmış süngüler, evlerin balkonlarından sökülen çinkolarla yapılan mataralarla Mücadele-i Milliye'de çalışan meşhur ustaların resimleri.

f. İlk Ankara Hükümeti'nin kurulduğu zamana aid resimler ve vekâletlerin o zaman ira'e ettiği (gösterdikleri) manzara.

g. Mütareke devrinde İstanbul'dan silâh ve cephane tahlîsi (kaçırılması), düşmandan iğtinâm olunan (ele geçirilen) esliha (silâhlar) ve eşya.

h. Yunan mezalimi vesaiki.

1) Büyük Taarruz ve onu ta'kîb eden me'sud kurtuluş. İzmir'e ilk giren takım. Kurtuluş şenlikleri ve tâk-ı zaferlerin resimleri.

j) Millî ordunun İstanbul'a duhulüyle alâkadâr tarihî vesaik mahiyetini haiz eşya ve resimler. İşgal ordularının çekilişi. Mudanya mütarekesi ile Lozan mu'ahede-nâmesine müte'allik (ilişkin) resimler.

k) Mechul Asker âbidesi (küçük numunesi veya resmi). Şühedâ (şehitler) mezarlıkları resmi. Şehit elbiseleri.

5. İnkılâb Meclisi ve Hükümetinin tarihî kararları. İrtica hareketleri. Eşya cinsinden iğtinâm olunan (ele geçirilen) vesâik. İstiklâl mahkemeleri. Kürd isyanı. Asilerden iğtinâm olunan eşya cinsinden vesâik. Fotoğraflar. Şapka tezahüratı.

6. Reisicumhur hazretlerinin İstanbul seyahati intiba'ları.

7. İnkılâb'ın feyizli neticeleri. Demiryolları. İmar hareketleri. Mektebcilik, halkçılık.

8. İnkılâb Kütüphanesi. Millî Mücadele ve İnkılâba dair yazılan yerli ve ecnebî âsâr (yabancı eserler).

9. İnkılâb Müzesi'ne müte'allik (ilişkin) eşya Maarif Vekâleti vasıtasıyla yahud doğrudan doğruya müzeye gönderilir.

Maarif Vekili

Ek 2: Etnoğrafya Müzesi Bünyesinde Kurulacak İnkılâp Müzesi Hakkında

14/2/928

Millî Talim ve Terbiye Dairesi Müdüriyet-i Aliyesine

Etnoğrafya Müzesi'nde bir İnkılâp Şubesi tesfisine dair vuku' bulan istizahlarına zîrdekilerle cevaba müracaat ile

İlk teşebbüsler:

1. İstanbul'daki Askerî Müze'nin Millî Mücadele devrine ait bazı kıymetli eserleri hediye suretiyle alınmışsa da Mücadele ve İnkılâp devrini teşmîl sıfatıyla gelecek nesillere tanıtacak terbiye müessesesi vücuda getirilmesi düşünülmüştür.

2. Rıza Nur Bey'in Maarif Vekilliği zamanında Millî Mücadele ve İnkılâba dair bazı hâtıraların muallimler vasıtasıyla toplattırılmasına teşebbüs olunmuşsa da hiçbir netice elde edilememiştir.

3. Akçuraoğlu Yusuf Bey'in Gazi Paşa hazretlerinin Memleket Harbi esnasında kullandıkları yazı masası ile koltuğu Âsâr-ı Atika Müzesi'ne alınmasına teşrîf' etmişlerse de bu teşebbüsün de sonu gelmemiştir.

4. Köprülüzade Fuat Bey Bakû Kongresinden avdetinde İnkılâp Müzesi'nin teşkiline ve Darülfünûn'da bir İnkılâp Sergisi tesfisine dair neşriyâta bulunmuştur.

5. Tayyare Cemiyeti vuku' bulan müracaat üzerine Gazi Paşa hazretlerinin mühim figürlerini Paris'teki bir müzeye hediye etmiştir. Haber aldığımızı göre Tayyare Cemiyeti müze için daha mükemmel figür istihzârıyla iştilal etmektedir.

1927 yazında Türkiye (?) Müzesi'nin Ankara'ya nakli ve bendenizin mütehasıslarla birlikte çalışmaklığım vekâlet-i celflece tensîb buyurulduğu zaman Etnoğrafya Müzesi'nde bir İnkılâp şubesinin te'sisine müsaade-i isti'mâl alınmış idi.

Maarif Vekâlet-i Celflesinin İnkılâp Müzesi'ne yardım hususunda sair vekâletlerle, Türk Ocakları, Muallimler Birliği, Hilâl-i Ahmer gibi müessesâta vuku' bulan müracaattan hiçbir netice çıkmaması üzerine etraflıca bir rehberin ihzârına ibtidâr edilmiştir. Vekâlet-i celflenin mektupta arz olunan surette melfûf (ekli) rehber derdest tâbtadır (baskıdadır).

Mektupla vuku' bulan müracaatımız üzerine Vayns(e)g fotoğrafhanesi üç bin lira kıymetinde bir koleksiyonun hediye olunacağı vaad edilmiş ve bazı eserleri kısmen göndermiştir. Feyosi fotoğrafhanesi şehzadelerle saray adamlarının resimlerini hediye etmiştir. Tayyare Cemiyeti Gazi Paşa hazretlerinin tarihî nutukları içinde kâğıt üzerine bastırılmış vekâlet-i celfle

vasıtasıyla müzeye irsali vaad edilmiştir. Etnoğrafya Müzesi için tekkelerden toplanan eşya da muzaffer Türk İnkılâbının en mühim vesâikini teşkîl eder.

Kanaat-i âcizaneme göre İnkılâp Müzesi'nin süratle teşekkülü için zîrdeki hususât (aşağıdaki konular) bir an evvel temîn olunmalıdır:

1. Vekil Beyefendi hazretleri Gazi Paşa hazretleriyle, İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Meclis Reisi Kâzım Paşa hazretlerine ve sair büyüklere bizzat müracaat ederek rehberde tafsîl olunan (açıklanan) İnkılâp müzesine konulacak eşyayı istemek zahmeti ihtiyar buyurulmalıdır.

2. Vekil Beyefendi hazretleri mülklerinde bulunan Millî Mücadele ve İnkılâba müteallik hâtıraları müzeye ihda suretiyle sairelere önyak olmalıdır.

3. İnkılâp erkânına (kumandanlar, İstiklâl Mahkemeleri âzâları, mebuslar) matbu' rehberle birlikte bir mektup gönderilerek muavenetleri rica olunmalıdır.

İnkılâp müzesine eşya celbi için mebuslardan faal bir heyet teşkîl olunmalıdır.

4. Gazete idarehanelerinden klişe ve koleksiyonlar istemeli, teşebbüse propaganda için müzaheretleri temîn olunmalıdır.

5. Saray sefahâtini gösteren bazı vesâik saraylardan tefrîk edilmelidir.

6. (orijinal metinde boş bırakılmış)

7. Askerî Müze'den Millî Mücadele ve İnkılâba ait mükerrer eserler nakl olunmalıdır.

8. (orijinal metinde boş bırakılmış)

9. Bütçeye tahsisât konmalı, müze kadrosu bir mütehassıs (uzman) ve bir hademe ile tevsî' olunmalıdır (genişletilmelidir).

10. Darülfünûn'un İnkılâp ve Cumhuriyet mevzu'lu müsabakasını kimse kazanamadığından bu sene tasarruf olunan meblağ İnkılâp Müzesi mesarif-i tesîsine verilmek üzere merkeze havale olunmalıdır.

Etnoğrafya ve İnkılâp müzesi için izhar buyurdukları (gösterdikleri) yüksek alâkadan dolayı teşekkür ve ihtiramât ile efendim.

Etnoğrafya Müzesi Müdürü

Hamit Zübeyr (Koşay)